

Žandarmerie. R. 1850 zřídilo ministerstvo Bachovo 15 pluků žandarmerie. V r. 1858 zavedena v Rájci patrolní kniha, do které žandáci zapisovali své služební nálezy. Z knihy uvádí 1 zápis – Před školou jest cesta ve špatném stavu. Kniha tato vedena byla od r. 1858-1860, jeden zápis jest též z r. 1856.

Od r. 1860 nebylo více nic zapisováno až na jediný zápis z 12. VIII. 1866, kde končí.

V r. 1879 plavalo po Sázavě mrtvé dítě as 7 leté. Jakýs Hynek Kepr vytáhnul děvčátko z vody a zanesl je k starostovi Klemšovi, který je dal ve Zvoli pochovati, pohřební výlohy 3 zl 82 kr a shlédnutí mrtvolu lékařem Hirtem ve Zvoli obnosem 2 zl 50 kr zapraveny z chudinského fondu. Nikdo se nedověděl, či to děvče bylo. Nálezci ze Zvole říkalo se všeobecně ode dávna „Kostus“.

Obecní matrika. Když v r. 1868 zrušeny byly okresní úřady a místo nich zřizovány okres. soudy a okresní hejtmanství, nařízeno vésti obecní matriku. V archivu obecním nachází se německá listová matrika pro Rájec o 90 listech, která měla za účel zjišťovati domovskou příslušnost. Každá rodina má svůj zvláštní arch dle dom. čísel – č. 47 a 48 scházejí. Osoby zemřelé jsou jednoduše přeškrtnuty a v poznámce napsáno zemřel. V hlavě jest označena Gemeinde = Matrikel. Vedle jmen a povolání jsou zde rubriky: majetek, formální uznání, veř. úřad, form. usnesení obce, čtyřleté tiché promlčení, manželství, poznámka – vše německy. Podobně zřízena matrika pro Teodorov, avšak č. 1, 12, 13, 14 a 15 scházejí. Ponocný dříve troubival na roh, nyní pískají. Bývalý ponocný Hampl si často stěžoval, že mu přijde za noc 4 kr služby, proto se služby této vzdal, nyní má ponocný ročně 320 K služby.

Poštovna. Poštovní spojení v letech osmdesátých bylo nepatrné, neboť docházeli do obce listonoši: Habiger, Portyšová Ter. a Titzl jednou neb dvakrát týdně. V r. 1896 svěřeno přinášení a odnášení dopisů, novin a balíčků Frant. Mádrovi, obchodníku na č. 61, jemuž jsem v ředitelství pošt a telegrafů za pomoci Karla Pěničky pošt. úředníka v Zábřeze II. věc tuto vymohl. Od r. 1902 převzal listonošskou službu Hynek Smékal v téměř domě i s poštovní schránkou po svém předchůdci. Na základě výnosu ředitelství pošt a telegrafů v Brně ze dne 14. srpna 1922 č. 63.116 koná od 1. IX. 1922 tuto službu Marie Horáčková a na obývaném domě u Portyšů p. č. 55 má vyvěšenou tabuli „Poštovna“. R. 1887 dal starosta Deutsch rozkaz Pelcové ve dvoře, aby se k němu v jisté záležitosti obecní dostavila. Ačkoliv ji mnohokrát vyzval, neposlechla, simulujíc, že jest chromá. Proto prostřednictvím okres. hejtmanství dožádána intervence strážmistra, který ji belhající o berlách dovedl, tak byla simulantka tato k poslušnosti přivedena. Potom ji dovezl Smékal ze Zvole, jenž tudy náhodou jel až ku stavení kováře Novotného, odkud dvorní uličkou běžela již jako křepelka držíc berle v ruce.

R. 1876 zavedeny metrické míry a váhy. Most přes Sázavu. Od nepamětných dob až do r. 1904 nebylo na spojovací cestě mezi Rájcem a Leštinou žádného mostu, nýbrž jenom uzoučká dřevěná houpavá lávka se zábradlím, která při rozvodnění Sázavy na jaře odplavala někdy ke Zvoli, jindy až k Moravičanům. Proto za starosty Frant. Smékala usneseno zažádati u okres. silničního výboru o subvenci, kterou jsem vymohl. Proti tomu se však postavil Jos. Chrastil a donutil starostu, že jsme museli poskytnout subvenci odvolati a od stavby mělo se upustiti. Šťastnou náhodou zavítal do hostince Mádrova člen okres. silničního výboru Klemš ze Zvole, jenž místním občanům zle vyčínil a donutil starostu, že odvolanou subvenci musí vzít zpět. Subvence zvýšena na 2 500 K a celá stavba mostu se želez. nosiči stála 7 100 K. Dne 19. července 1905 začal stavitel Fr. Brázda stavbu tohoto mostu, jehož celý kraj již dávno postrádal. Staviteli bylo k účelu tomu ještě přenecháno 8 m³ dlouhého dříví za 200 K, které sama obec rájecká zakoupila ze starého dřevěného mostu přes Moravu u Leštiny za 414 Kč. Dne 21. XII. t. r. za příčinou udělení povolení k jeho používání bylo komisionální jednání za intervence státního technika, v jehož přítomnosti byl most zatížen a přijat. Zábradlí zprvu dřevěné bylo r. 1914 zaměněno za železné a opatřeno od fy Kašpar Pospíšil v Olomouci za 2 550 K.

Parcelní kniha obecní opatřena byla v r. 1834 a vydána za panství Mírovského. Jest sepsána v Uničově 6. III. 1834 a podepsán v ní Jos. Obenau, geometr 1. třídy. Vyskytují se tam stará jména Paprsek, Karmaš, Kordíček, Winkler, Roztomilý, Mikiska, Zahálka, Tureček, Strik, Pěnička, Šmíd, Schwarz, Neumann, která v této době zde již nejsou. Mezi rody starousedlé čítati možno rodinu Klemšovu, Smékalovu, Loučnou, Sadilovu, Häuslerovu, Fričarovu, Planičkovu, Neubauerovu, Chrastilovu, Entrovu a Hrochovu. Z toho roku pochází i katastrální mapa obecní, usnesení obec. výboru z r. 1914, že se pořídí mapa nová, dosud se neuskutečnilo. (1925)

Jako v jiných sousedních obcích rovněž i zde byly zákony docházející na obec v letech osmdesátých málo čteny. Četlo se po výtce jen z knih, které půjčoval učitel, fara a místní žakovská knihovna. Kromě hasič. taneč. zábav a zábav v hodech nebyly pořádány žádné pro zušlechtění lidu.

Dle oznámení nynějšího starosty Jos. Balcárka pořádal spolek „Svatopluk“ ze Zvole společně s několika málo silami zdejšími r. 1880 jakousi besídku v starém malém sále u Čulíků, která byla jen slabě navštěvována. Proto jsem se staral, aby ušlechtilější zábavy se zavedly. Při tehdejších poměrech byl každý začátek velmi obtížný, neboť vývoj šel velmi zvolna. Začal jsem se škol. dětmi. Počínaje r. 1887 pořádal jsem ve staré škole slavnosti vánoč. stromku a vánoční hry bez vstupného, k tomu účelu přispěla každá obec 2 zl a několik hospodyněk darovalo k tomu účelu ovoce, vánočky a cukroví. Všichni žáci byli poděleni, nejhudší dostali po malé vánočce. Nálada byla získána přesto, že pastýřova manželka chtěla mi o málo menší vánočku hoditi pod nohy. Po tomto skrovnickém úspěchu pořádal jsem různé besedy v těsných místnostech hostinských s mládeží škole odrostlou s programem pestrým a aby se národní vědomí probouzelo, zaváděl jsem jednoaktovky, některé i se zpěvem. Z počátku byly zábavy ty navštěvovány nejvíce jen ženským pohlavím a mládeží, mužů dospělých bývalo pořádku, neboť se o divadlo nezajímali. Obvodní lékař Ant. Berka ze Zvole s několika hosty nás vždy navštěvoval, později přicházeli hosté i ze Zábřeha. Skrovného výnosu zábavných těchto večírků užito bylo na zakoupení potřeb pro chudé žáky a k jiným účelům školním, jakož i na zakoupení knih pro pořádání dalších divadel. Herci cvičeni byli v bytu učitelově. Jeviště sestávalo z beček deskami zakrytých. První slušnou zelenou oponu daroval nám Bedř. Heimerle, arcib. lesní zdejší. V jeho společnosti jsme rádi prodlévali, neboť se dobře vyznal v myslivecké latině. Zácloha připadla později O. N. J., též jsme jí dali do vínku malovanou divadelní oponu, kterou zhotovil Karel Haisler, zdejší rodák, malíř a dekorater, jenž ve světové válce na kterém si ostrově v moři jaderském zahynul. Asi 2 roky před válkou byl rekvizitářem a malířem ve vinohradském divadle se slušnou službou. Byl to žák zdejší jednotřídky a pro čes. gymnasium v Zábřeze zhotovil r. 1904 obraz: „Historie stavby čes. Gymnasia v Zábřeze“, jenž visel dlouho v aule téhož ústavu. Dle úsudku veřejného tisku, inteligence i lidu se všeobecně zamlouval. Byl veřejně vystaven v aule a budil všeobecný obdiv, dle úsudku tehdejšího ředitele Dr. Kahlika jest to nejlepší obraz budovy, jaký dosud máme.

V r. 1884 docházely do obce tyto časopisy: Posel z Budče, Pozor, Našinec. Od r. 1917 odebírány Naše obec a Obecní samospráva. V r. 1924 mimo časopisy učitelské dochází: Moravský Sever, Severní Morava, Národní Osvození, Pozor, Našinec, Pokrok, Mor. Večerník, Den, Praktický hospodář, Nár. politika, Nový lid, Proud, Laciné čtení, Svoboda, Kříž, Maria, Želez. Noviny, Venkov, Selské hlasy, Selské listy, Cep, Lidový deník, Mílotický hospodář.

Dne 10. IV. 1910 založen „Spojitelní a záloženský spolek“ (Raiffeisenka) J. Fričarem a Fr. Müllerem. Při ustavující první valné hromadě zvoleni do představenstva: J. Fričar starostou spolku, Jan Balatka náměstkem. Za členy představenstva K. König, J. Domluvil, Jos. Balcárek, G. Müller pokladníkem. Do dozorčí rady: K. Žák, Ig. Sadil, J. Maixner, Gothard Blechta, J. Diblík a Jan Štrampach č. 40.

Roku 1912 založeno zemědělské družstvo pro vedení a užitkování síly elektrické. Zvoleni: J. Fričar předsedou, J. Loučný místopředsedou, Fr. Müller pokladníkem. Za členy představenstva: Fr. Hikl, J. Bartoš, Jos. Kruš, Jindřich Novotný. Z elektr. centrály Huberta Plháka v Háji u Třeštiny pohání se až dosud 5 motorů, které vykonávají různé mechanické práce, též 2 řemeslníci: Dražný, kolář a Minář, stolař užívají motorů. V mnoha domech užívá se elektr. světla ku svícení a k osvětlení obce slouží několik žárovek. Při zařizování tohoto družstva, které bylo s velkými obtížemi spojeno, byl též zvolen farář P. Meth. Špaček nápomocen. Fy: Fr. Křížík v Olomouci projektovala.

Spolky a politické organizace. Dobrovolný hasičský spolek v Rájci založen byl r. 1880 na podnět učitele Jos. Žáka, Jana Kukuly a Jana Loučného a měl na počátku 38 členů. Obec zakoupila vozní stříkačku za 2 000 zl od fy: Smékal v Čechách u Prostějova a výzbroj. Říd. uč. V. Fridrich vymohl spolku několik subvencí a i jinak vypomáhal.

Hasičský spolek v Teodorově založen byl r. 1902 na podnět Fr. Deutsche, Fr. Hybnera, Jana Neubauera, Ant. Blanky, Hynka Smékala a Ant. Urbana. Dříve tvořil jeden corpus se spolkem rájeckým, avšak v t. r. se oddělil co spolek samostatný. Z počátku měl 16 členů, později 31. Stříkačku si opatřil spolek sám svým nákladem. Při zakládání jeho jsem též vypomáhal. V r. 1923 se oba spolky sdružili ve spolek jeden. Místní odbor Národní jednoty založen byl dne 5. července 1905 a tvoří fil. spolek „N. J. pro východ. Moravu“ v Olomouci, jest zřízen na základě stanov této jednoty, schválených výnosem místodržitelství ze dne 31. V. 1885 č. 14782. Již delší dobu před tím bylo snahou interestů místních zříditi tento vzdělávací spolek, avšak pro různé překážky se věc stále oddalovala. V dubnu 1905 přičiněním gym. prof. Rud. Schenka ze Zábřeha docleno toho, že zvolen přípravný výbor a teprve P. Fadrus, zábřežský gym. prof. náboženství dne 5. VII. t. r. dosáhnul toho, že spolek ustaven a dalo se do něho zapsati 63 osoby. Do výboru zvoleni: Hybner Fr., Bartoš Ant., Portyš Bedřich, Fabiánek Vlad. a Fridrich Vlad. Předsedou zvolen Hybner, pokladníkem Fridrich, jednatelem Fabiánek. Náhradnicemi: Em. Čulíková a Jas. Urbanová. Revisory: Králíček, lesní a P. Něnčík, kooperátor ve Zvoli. V základě zákona ze dne 22. VII. 1919 doznala knihovna M.O.N.J. po přednášce J. Malého, knihkupce v Zábřeze dne 12. I. 1920 v hostinci u Hányšů změny v tom smyslu, že knihovna spolková propůjčena místním obcím ku zřízení veřejné obecní knihovny. M.O.N. J. si vyhradil na své knihy právo vlastnické a nově zakoupené knihy jsou a zůstanou vlastnictvím obou obcí. V r. 1919 zvolena „Osvětová komise“, jejímiž členy byli Jan Štrampach předsedou – An. Žák, Jan Smékal, H. Rašín, Bedř. Portyš a Ant. Urban. První přednášku měl p. Dr. Kraus ze Zábřeha na thema: „Strach před tuberkulosou“ v r. 1924.

Místní odbor Sokola založen r. 1920 dle stanov Sokola zábřežského. První činovníci: Hikl Fr. starosta, Fričar J. místostar., Rašín H. jednatel, Kadlec J. pokladník, Vašíček Ferd. náčelník.

Jednota Orla Československého konala ustavující schůzi dne 7. VII. 1920 v místnosti p. Jos. Balcárka, rol. v Rájci. Po řeči okrskového starosty Orla Čsl., p. soudního rady Dr. Langra ze Zábřehu přihlásilo se 42 členů, z nichž ustavil se výbor s p. Hynkem Sadilem, předsedou v čele stanovy této jednoty byly vzaty na vědomí mor. zem. polit. správou výnosem ze dne 31. I. 1921 č. 7439.

Politická organizace „Republikánské strany československého venkova“ založena v březnu 1919. První předseda: Hikl Fr. – J. Kadlec.

Lidová jednota utvořena v březnu 1919, prvním předsedou byl H. Smékal. Odborová organizace, Místní Domovina domkařů a malorolníků v Rájci založena r. 1923 v měsíci dubnu. První předseda: Fr. Hikl. Před volbami do obec. zastupitelstva v r. 1924 ustavila se československá občanská strana s Ant. Žákem v čele.

Při svěcení nové budovy čes. gymnasia zavítal do Zábřeha dne 28. VII. 1901 olomoucký arcibiskup Dr. T. Kohn byv u slavnostní brány uvítán duchovenstvem a zástupci úřadů. Odpoledne byla lidová slavnost na Nové, která byla velkolepou manifestací celé české sev. Moravy. Slavnosti této zúčastnilo se ohromné množství lidu ve všech obcích blízkých i vzdálených. Banderia, cyklisté, Sokoli, různé spolky, hasičstvo, vojenští vysloužilci a četné alegorické vozy bohatě vypravené byly průvodu nevidaného účastny. Z Rájce společně s Ráječkem vypravila se k účelu tomu skupina „rolník jindy a nyní“ (robota), kterou vedl stařeček Jan Kolčava. Různé záznamy: V severomor. obcích měl dle Falze mor. četné žně. V Drozdově zemřelo 34 lidí, jak se tato epidemie dotkla Rájce, nemohl jsem nikde vypátrati. Jako r. 1631 byl mor v Ráječku, podobně zuřil v kraji r. 1831-32.

Papírové peníze u nás zavedeny byly po prvních válkách s Napoleonem. R. 1807 nestačily státu berně a proto byly vydávány bankocetle t. j. papírové peníze ve velkém množství, následkem čeho se znehodnotily. V r. 1807... 100 zl v bankocetlích=50 zl stříbra, v r. 1810 100 zl v bankocetlích= 25 zl stříbra, v r. 1811... 100 zl v bankocetlích=11 ¼ zl stříbra. V t. r. vydán patent, jimž cena peněz papír. i měděných snížena na 1/5 jmenovité hodnoty následkem čeho dostavil se státní bankrot. Proto vydá nové papír. pen. t. z. šajny, a historie se opakovala: šajny nedosáhly kupní síly peněz stříbrných. Opatřením vlády ustavily se poměry (konvenční měna) od r. 1819 tak, že 250 zl šajny (videň. měna)= 100 zl stříbra c. m. sedlákům prospělo znehodnocení peněz trvale, od r. 1811 platili své činže vrchnostem v šajnech. Platili tedy o 60% méně. V téměř poměru klesly i platy odváděné náhradou za robotu již od doby Marie Terezie v užívání vešle. Mnozí lidé, kteří měli svůj majetek na penězích, stali se přes noc žebráky. Dne 1. XI. 1858 začalo se počítati dle r. č. t. j. 100 kr na 1 zl a šajnové peníze přestaly. R. 1892 zavedena zlatá měna, 2 nové K = 1 zl r. č. Zlatých 10 K a 20 K bylo hojně v oběhu avšak ve válce světové staženy. Po převratu dány v republice do oběhu kovové peníze: 2 h, 5 h, 10 h, 50 h a 1 Kč – něco zlatých dukátů, papírové: 1 Kč, 5 Kč, 10 Kč, 20 Kč, 50 Kč, 100 Kč, 500 Kč, 1 000 Kč a 5 000 Kč. V malé numismatické obec. sbírce jsou uschovány tyto peníze: Zr. 1800... 7 měděných označených 3 z r. 1812 šajnových zl a 1 kr, z r. 1816... 8 měděných kr s vroubkovaným okrajem, ¼ kr a 2... 1/2 kr, z r. 1851... 1 měď. Peníz s ošoupaným nečitelným nápisem, z r. 1859 2 kr a čtyři 5/10 kr (trojníky), z r. 1868 1 stříbrný dvacetník a 2 desetníky, z r. 1888 dva stříbr. zlatníky, z r. 1893 2 stříbr. koruny, z r. 1894 5 nikl. 20 h, z r. 1909 3... 2 h, z r. 1915 5 nikl 10 h, z r. 1916 3 železné 20 h, z r. 1918 3 železné dvouhaléře.

V archivu jest „Melní tarifa“ z r. 1814, dle níž se od semletí 25 M obilí platil 1 vídeňský, do 50 M 2 vídeňské, do 75 M 1 kr 2 vídeňské. R. 1817 počalo se s pracemi ohledně trigonometrického vyměřování půdy a s odhadem každé parcely. R. 1824 bylo právě tak chladné počasí jako v r. 1924. R. 1836 předkové K. Häuslera koupili od obce z povolení patrimoniálního úřadu pozemky a postavili na nich domky č. 53 a 54. R. 1839 vyhořela výměna a stodola Pavla Smékala a domy Fr. a Josefa Chrastila, Planičky a Jaroše. Dle přípisu vrchnosti mírovské z 2. XII. 1846 bylo v obci i v okolí pácháno mnoho krádeží, proto musely se konati noční hlídky a čeládka práce se štitící pochyťati a na Mírovský úřad předváděti. Každou sobotu musela se podávati zpráva, zda domácí podezřelé osoby jsou doma neb kde se zdržují. R. 1850 zrušena robota, cena osvobozeného statku selského vzrostla, r. 1855 zvýšena pozem. daň o 1/3. Za války s Pruskem měla obec Rájec s Teodorovem roční příjem 15 zl 85 kr, požadavek však 528 zl 87 kr. Od 1. I. t. r. placeno za jednoduchý dopis na poště 5 kr. V roce 1866 cholerou první onemocněli: Fr. Neumann a Jan Plhák avšak nezemřeli, u Hegrů zemřeli 3 osoby a na p. č. 2 zemřel hospodář Bartoš. R. 1882 vyhořel Klemš Fr., Pospíšil Jan, Kukula Jan a Beran Josef. Manželka poslední jmenovaného Anna, rodem z Vyšehoří hodila v r. 1883 nevlastní dceru do studně, kde utonula, proto nastoupila trest 20 l. žaláře ve Valašském Meziříčí.

Dne 21. I. 1883 pořádána byla „první beseda“ v místnostech J. Polívky u nádraží zábřežského. Byla to první čes. zábava, která sestávala z deklamací, zpěvů, klavírních čísel a tance při voj. kapele pěš. pluku č. 54. Mezi rolníky, živnostníky bylo viděti mnoho kněží, úředníků, učitelů a jiných stavů, i Němci byli přítomni, z Rájce se též několik uvědomělých rolníků tohoto „prvního slov. plesu“ zúčastnilo.

V r. 1884 vyhořelo stavení Novotného č. 8. R. 1887 po podkrajském Schrötterovi opustil úřad okres. hejtmana Otto Ratzký, kovaný Němec, na jeho místo jmenován Vilém Voříkovský rytíř z Kundratic. Po něm jmenován okres. hejtmanem šlechtic Štrobach, kterého vlada republiky sesadila a nahradila Dr. Pánkem, po kterém stal se správcem polit. úřadu p. Laštůvka. Dne 17. XI. 1887 zemřel Dr. Josef Polách, děkan zvolský. V r. 1889, kdy na záletech zavražděn byl korunnní princ Rudolf, vznikla u J. Kukuly a Fr. Klemše slintavka a kulhavka a dobytčí mor. Úřady učinily potřebná opatření, kterým se někteří občané nechťeli podvoliti, proto museli platiti pokutu po 2 zl. Na cí. hody vyhořela r. 1888 Janu Korunovi stodola. R 1893 byl Jan Loučný jmenován otcem chudých. V r. 1895, kdy založena byla v Zábřeze gymnasijsní matice, vyhořelo 24. V. v Leštině 34 domů. Na vyzvání zem. výboru ze dne 6. VI. 1896 č. 21706 nedali si občané pojistiti hov. dobytek, koně a vepře – 36 podpisů o tom svědčí. T. r. uděleno dle §3 zák. z 5. XII. 1896 č. 222 dom. právo Maxmiliánovi Janků v Teodorově. Zavedena osobní daň z příjmu. R. 1897 vyhořel Enter, Haisler, Maixner. R. 1898 založeno v Zábřeze čes. gymnasium. Alžběta, choť cí. Frant. Jos. I., podlehla útoku anarchisty. R. 1899 zřízena v hasič. zbrojnici nemocnice. R. 1900 místní občané za starosty Frant. Smékala navezli dobrovolně cestu od horního konce až po dráhu zdarma. Přejchod do XX. stol. označen na str. 39. Roku 1901 usneslo se obec. zastupitelstvo vydání na ponocného hraditi přírážkou z daně činžovní a domovní, hlídače lesů mají si majitelé lesů hraditi sami. R. 1902 čistěn obec. rybník a v „Hejném dole“ vysázeny olše. V r. 1903 zřízeno telefonické spojení mezi myslivnou a arcib. lesní správou na Mírově, za příčinou postavení sloupů na p. č. 349/1 louka, 1189 cesta, 40 pastva, 1206 návés žádala obec. od arcib. panství olomouckého, aby odvádělo ročně do obecní pokladny 24 K, později žádala jednou pro vždy 100 K, ale panství na tyto podmínky nepřistoupilo a postavilo si telefon samo. T. r. za starosty Fr. Smékala zakoupila obec od J. Horáčka č. 23 v Teodorově pozemek p. č. 750/2 za 310 K za tím účelem, aby na býčkou louku v „Jespíčku“ p. č. 1133 byl volnější přístup. V r. 1904 následkem velkého sucha byla velká nouze o píci. Starostovi zvýšen roční plat na 40 K, místo hospodáře zrušeno a svěřeno dvěma radním po 18 K ročně. R 1906 vykonána volba do sirotčí rady. 1907 stavěny tel. tyče na místní silnici k Mohelnici. Spalničky řádily mezi dospělými i mládeží. Obec. zastup. se usneslo, že občané mající dvorky neb zahrádky na obec. území, mají ročně z 1 m² platit 3 h do obec. pokladny. Fr. Maňkovi a Anně Riffler-ové odprodán pozemek p. č. 404/2, 404/5, 404/6 ve výměře 13 a 54 m² (1 m² za 80 h). Při utvoření nových vymetacích okresů kominických připojila se obec k obvodu postřelmovskému. Potok vyčistěn a zhlouben. Důl pronajat na 6 let. 1908: 26. VII. začal úřadovati J. Fričar, starosta. Petr Bartoš I. radní, J. Kadlec II. radní. Zřízen cementový můstek u kříže na horním konci. 1909: Jan Fričar přivezl 6 letou Annu Seidlovou z Újezda, okr. Plánice v Čechách do obce na vychování a odvedena J. Kadlecovi, kde dosud jest jako služka zaměstnána (1925). 4. IV. zvoleni J. Fričar a Fr. Smékala za volitele do silničního výboru v Zábřežského. 1. VIII. usneseno, že chovatelé byků mají vésti pouštěcí rejstřík. Ant. Schneider jmenován obec. sluhou a pol. hlídačem za ročních 84 K. 4. IV. usneseno u kříže před školou zasaditi 2 akáty pro ozdobu obce a u rybníka nasázeti ovocné stromy, dosud se nic neprovedlo. Na trávníčku nedaleko strážního domku dráhy vysázeny ovoc. stromy. 2. XII. pronajat obec. rybník Janu Svačinovi na chov ryb, upravena cesta k dolu. 1910: Opraveny břehy Sázavy. 1911: Jan Maixner zastavil při stavbě stodoly z nedopatření z obec. p. č. 1206 plochu 36 m², což odškodnil 28 K 30 h. 1912: Navážkou upravena cesta od mostu u Sázavy až po Důl nákladem obce. R. 1913 prodána Neubauerovi Fr. parc. č. 40/1 ve výměře 46 m² za 9 K 20 h. Opraveny cesty, stavidlo na obec. louce a hráz u rybníka. Do zdravotní komise zvoleni: Loučný Fr., Fričar J., Puchr Kl., nemocné mají opatrovati Sitta a Pospíšil. 1913: 18. III. kolaudační komise přijímala elektr. trať vedenou ze Zvole do Rájce. Vyskytly se epidemické nemoci: spalničky, difterie, neštovice mezi dospělými i dětmi, avšak obětí si nevyžádaly.

Na dřevěných štítech domů č. 14 u Kadleců a č. 16 u Žáků byly dřevěné kalichy. U Kadleců byl mimo to pod malou stříškou na desce ve vodorovné poloze namalován elipsovitý věnec s červenými střídavými lístky, v jehož středu byl namalován červ. kalich, nápis a letopočet nebyly již čitelné.

Dle zprávy obyvatelů domu měl býti letopočet totožný s datem na kružadle: 1185, které již od nepamětijest při domě. Z kalichů dá se souditi, že zde bydleli kališníci, jinak podobojí, kteří velebnou svátost přijímali pod obojí způsobou chleba i vína na rozdíl od katolíků, přijímajících toliko pod jednou způsobou chleba. Při přestavbě u Žáků v r. 1909 a u Kadleců r. 1913 byly kalichy zničeny. Též v Zábřeze u pánů z rodu Tunklů a Žerotínů bylo mnoho horlivých utrakvistů, kdežto katolíci se málo vyskytují. V neděli dne 28. června 1914 vzalo obyv. říše rak.-uher. na vědomí smutnou zprávu o tragickém skonu vražedným atentátem v Sarajevě následníka trůnu arciknížete Frant. Ferdinanda d'Este a jeho choti vévodkyně Žofie z Hohenburgu. Vražda tato byla podnětem k světové válce.

Světová válka (1914 – 1918)

Dne 28. července 1914 vyhlášena byla válka Srbsku a vydán panovníkův manifest k národům. Panující císař Frant. Jos. I. a veškeré obyvatelstvo říše tehdy netušilo, že tímto okamžikem nadchází dějinám Evropy nová epocha a že zakrátko na to rozpoutá se válečná litice nad celou téměř Evropou a že mezi všemi díly světa vyhlášeno bude 49 vypovězení války, kterým za obět padlo následkem nakažlivých nemocí a podvýživou přibližně 37 000 000, včetně 10 000 000 padlých. Dohodové státy povolaly k vojsku 43 500 000 mužů, kdežto střední mocnosti 21 500 000, z posled. čísla bylo povoláno z Rakousko – Uherska 8 000 000, z nichž padlo 1 200 000. Dne 31. července 1914 vyhlášena všeob. mobilisace. První ohlášení mobilisační došlo do obce v sobotu dne 31. VII. t. r. o 8. hod. večerní a mnoho lidí očekávalo již úředníka z okres. hejtmanství, který je v kočáře přivezl. Na přání lidu přečetl V. Fridrich u starosty H. Smékala v Teodorově svolávací přihlášku. Ráno 1. srpna byla již o 6. hod. ranní vyvěšena mobil. vyhláška a J. Neubauer a Ant. Schneider při ohlašování bubnem ji předčítali. Podobných přihlášek event.. vyhlášek bylo během války mnoho za příčinou prohlídek v domácnosti a ke službě ve zbraní, které se konaly dílem v hotelu „u Eiche“ v Zábřeze, dílem v místnostech „Arbeidersheimu“ v Šumperku. Hned po vyhlášení mobilisace projíždělo po dráze mnoho vlaků s vojskem všeho druhu ku hranicím srbským i ruským, po dlouhou dobu bylo vojsko to hoštěno na nádraží zábřežském obyvatelstvem z okolních obcí, které dobrovolně přivázelo na vozech chléb, pečivo, maslo, mléko, vař. vejce, ovoce, slaninu, uzenice, doutníky a korespondenční lístky. V kotlích na dvoře nádražním vařil se čaj a připravována limonáda. Němci byli na peroně, Češi měli své skladiště u přednosta na staré poště. Též z obce naší dovezeno několik vozů potravin. Podobně dělo se když ranění z bojiště ve vozech Červeného Kříže se vraceli. Vojáci však potravinami nešetřili, neboť poněkud ztvrdlý chléb vyhazovali okny, lidé celé bochánky našli podle trati – později byla nouze o chléb. Po 5 měsíčním trvání války vydal místodržitel Oktavian svob. pán z Bleylebenů provolání k čes. lidu na Moravě, že několik ničemných individuí odvažuje se hnusným zločinem poškoditi naši vlast a poskvřniti čest čes. národa a volal ke všem lidem dobrého smýšlení, k povoláním vůdcům národa, kněžím, starostům a učitelům, aby se postavili na odpor tomuto řádění. Z Vídně došlo během války provolání k bývalým příslušníkům ozbrojené moci, učitelům, spolkům, jež věnují se péči o mládež, aby cvičení byli mladíci od 16 roku dle pravidel pro vojenskou přípravu mládeže, o čemž jsem okr. hejtmanství musel podávati zprávy. Já a Fr. Hýbner museli jsme se té věci ujmouti. Mladíci dostavili se k tomu cvičení po 2 neděle, vícekrát nepřišel žádný. Na počátku války narukovalo mladší, později starší mužstvo. Rád nešel nikdo, ale muselo se. Do zbraně povolání byli: Balcárek Ant., Bartoš Petr, Blanka Ant., Bušín Jos., Domluvil Jan, Dosihač Jos., Dražný Adolf, Dražný Frant., Dražný Jos., Fišer Karel, Fišer Stanislav, Fridrich Bohumír, Fridrich Valentin (rus. legie), Fridrich Zdeněk, Golda Antonín, Golda Bohu-

mil, Golda František, jenž byv zraněn do nohy zemřel v Rájci, Golda Izidor, Golda Jan, Haisler Fr., Haisler Karel, Hampl Fr., Hampl Vincent, Hányš Jan z Rájce, Hányš Jan z Teodorova, Hányš Vincent, Hegr Fr., Hegr Ferd., Hegr Jan, Hegr Jos., Hegr Štěpán, Horáček Jan, Hornyšek Anton, Hornyšek Fr., Hornyšek Jan, Hrubý Fr., Hýbner Fr., Jányš Jan, Janíček Alois, Janíček Jan, Janíček Rudolf, Janíček Josef, Jaroš Jan, Kadlec Jan, Kapl Vilém, Klemš Frant., Kohl Mořic, König Karel, Kotek František, Kotek Melichar, Kruš Jan, Loučný Jan, Loučný Frant., Maňka Frant., Minář Jan, Müller Frant., Neubauer Frant., Neubauer Hynek, Neubauer Jan, Neubauer Jan-Iesní, Netek Frant., Netek Hynek, Nevtipa Frant., Nevtipa Jan, Nimmerfroh Frant., Novotný Jindřich, Pavlík Hynek, Pavlík Jos., Planička Jan, Portyš Bedřich, Portyš Ferd., Ptáček Jan, Ptáček Josef, Pucher Antonín, Pucher Jos., Rašín Hynek, Riffler Josef, Rulec Alois, Sadil Fr., Seidl Ant., Seidl Jan, Smékal Hynek, Sitta Jan, Svačina Jan rukoval na počátku války k hulánům, ale z nedostatku koní propuštěn do povolání, které nikdy nedostal. Šebesta Adolf, Šembera Josef, Šafář Ant., Šneider Anton, Theimer Jan, Tomášek Josef – učitel, Urban Alois – praporčík, Urban Anton – kněz, Urban Jan, Valouch Jindřich, Valouch Josef, Vařeka Jan, Vašíček Ferd., Vašíček Jan, Zapletal Fr., Žák Anton, Žák Fr. – poručík, Žák Karel, Žváček Anton. K dělostřelectvu: Adámek Karel, Dražný Fr., Heger Jos., Horáček Fr., Híkl Fr., Jureček Jan, Novotný Ferd., Pucher Kliment, Riffer Aug., Sadil Ignác, Seidl Jan, Svačina Fr. K námořníkům: Balatka Jan. K vozatajstvu: Chrastil Fr., Chrastil Jos., Kukula Jan, Neubauer Jan, Smékal Jan. Do nemocnic: Hroch Fr., Jányš Hynek, Kubíček Jan. K zásobovacím sbor: Hányš Adolf, Plhák Jos., Šafář Otto. K telegrafní službě: Maňka Jan. Do zákopů: Theimer Fr. K policejní stráž: Horáček Josef (v Albánii), Maixner Jan (v Krakově), Maixner Jos. K ošetřování nemocných koní: Portyš Fr., Theimer Jan. Při kuchyni a krmení vepř. dobytka:

Frant., Pelc Jan. Při výrobě střelného prachu: Vil. Pospíšil.

Ve válčné době měli starostové mnoho práce rekvírováním obilí, slámy, sena, ohláškami mobilizačními odvody, vydáváním tištěných lístků na maso, tuk, mouku, cukr mletí. Též já jsem měl mnoho práce, kterou mi polodenní vyučování značně ztěžovalo. Poněvadž na počátku války Čes. žádosti o dovolenou na jarní a podzimní hospodářské práce, na žně, mláčení a jiné byly šmahem zamítány, byl jsem nucen psát žádosti německé, napsal jsem jich přes 500. Ve škole sbírány a sušeny borůvky, hříbky, kopřivy, lipový květ, jahodové a ostružinové listí v náhradu za čaj, který se dovážeti nemohl. J. Kučerovi, obvodnímu lékaři v Zábřeze odvedl jsem v roce 1914 4,25 kg cupaniny. Úřadu pro váleč. péči ve Vídni upletly žačky pod dozorem ind. učitelky Anděly Klemšové 14 párů vlněných ponožek, 10 párů nátepiček, 1 pár nákolníků a 2 ochranné kukly. Mimo to zaslala správa školy r. 1916 téměř úřadu 101,74 kg vlny, 73,60 kg bavlny, 7,34 lněných lýtek, 15 kg pytloniny, 1,38 kg kaučuku, pletených a háčkových kousků 5,21 kg, 21 párů onucí, 1 600 kusů podešví z Billrotova papíru a z kůže se srstí, aby vojínům neumrzly nohy. 1. V. 1915 při vlastenecké sbírce válečného kovu zaslány do arsenálu ve Vídni tyto kovy: hliník, olovo, měď, mosaz, cín, zinek, stříbro ve váze 65,83 kg. Sbírkou peněžní konány ve škole pro Červený Kříž, vojenskou útulnu ve Vídni, rakouský výbor pro Uhry, vojenský fond vdov a sirotků válečných, České srdce v Zábřeze a Brně, válečné invalidy, Obětní dny, týden mrzáků. K účelům humanitních prodávány váleč. pohlednice, odznaky, kokardy, plakety, což vše reprezentovalo obnos 1 601,67 K. Dlouho trvající válkou nastaly obtíže v opatrování krmiva, jež se vysvětluje jednak skrovnější produkcí píce, nedostatek hnojiva, úbytkem dělníků, jednak tím, že plodiny, kterých se jindy přirozeně užívalo za píci, ve válce se též jinak upotřebovalo např. řepy, jetelových paliček, kterými vojíni byli nuceni se nasytiti. Proto bylo nutno hledati za krmivo náhradu v rozlič. plodinách, kterých se před válkou vůbec neužívalo aneb užívalo měrou jen docela nepatrnou. Aby opatření krmiva dle možnosti bylo zabezpečeno, byla zřízena „Ústředna pro krmivo“ ve Vídni, které školou zasláno v červnu 1916 – 7,2 kg suš. jitrocelového listí. Váleč. pomocnému úřadu zasláno 5 kg skartovaného papíru. Nastaly též velké obtíže s potravinami a ostatními potřebami, lid i žactvo vybízeno úřady ku šetření potravin, obuvi, šatstvu, prádla, dříví, uhlí, svítiva, papíru, motouzů aj. V letech 1916 a 1917 byla zvláště velká nouze o mouku ač se jí ve vojen. skladištích zkazilo celé spousty, taktéž se zkazilo mnoho obilí a brambor, v Zábřeze hozeno jednou 10 q uzenic, kterými hýbali červi do Sázavy. Proto vydávány aprovačním úřadem v Zábřeze různobarevné lístky na různé potřeby životní a tabák. Z nedostatku tabáku kouřila se nař. ořechová, dubová, buková, jetelinová a všelijaké jiné listí, maňka vonná nahrazovala lepší druh tabáku. Dle apro. lístků vyměřeno pro 1 těžce pracující osobu na 14 dní 4 200 g mouky, pro lehce pracující na tutéž dobu 2 800 g. Po uplynutí příslušné doby nedošla od hospodář. úřadu někdy po 2 – 3 týdny žádná mouka a všechna intervence u starosty neb apro. úřadu byla bezvýsledná. Do mouky míchány mleté divoké kaštiny, boby a piliny, chléb z této směsi v novinách vyčvalovaný se po upečení rozpadnul na několik kusů, mnozí dostávali z něho bolení v žaludku i střevách, někteří z toho trpkého a nahořklého pečiva vážně onemocněli. Lid si ukrýval tu a tam v noci sehnanou mouku na tajná a nepřístupná místa. Kdož byli šťastnější a měli větší zatajené zásoby, zazdili je, když však při nutné potřebě museli skladiště otevřít, byla mouka plesnivá. Do schůzí učitelských museli jsme bráti chléb do kapsy a zapíjeli pivem z pyře. Sehnal-li někdo trochu zrní musil do mlýna k večeru a dávat dobrý pozor, aby mu zakrytou mouku nezkonfiskoval četník. Lůž, kterým lid před válkou pohrdal, byl vzácný a mnohé ženy, které dříve nad tímto tukem ohrovaly nos, byly rády, když jim řezník přenechal 1/8 – 1/4 kg. Aby byl snesitelnější, svařovaly ho s trochou mléka. Káva na níž lid již dávno navykl, byla drahá, neboť byl 1/2 kg za 36 K i více, proto pražená pšenice, ječmen a žito, cichorii si hotovil z řepy. Záplatované boty a šaty byly ve městech i na venkově v módě. Místo obyčejné obuvi nosil lid obuv s dřevěnými podešvy, kterou si dovednější zhotovovali sami aneb si koupili „Ideál“ systém Weber ve městě, mnoho chodilo se boso. Pro drahotu zeleniny osazováno každé místečko. Následkem nedostatku kůže byla obuv značně zdražena, obyčejná perka pro 10letého chlapce stála před válkou 9 – 10 K, ve válce 27 – 60 K, pro dospělého muže až 200 K. Veškeré látky na prádlo a šaty byly 2x i 3x dražší. Mužský oblek byl za 1 200 – 1 400 K i více. Ceny uvedené nebyly ustáleny a během války i po ní rapidně stoupaly. Rájcem procházelo často a mnoho vojska pěš. pluku č. 100, později č. 19 dílem ze Zvole, dílem ze Zábřeha, kde bylo ubytováno a konalo zde neb v nejbližším okolí cvičení. Zpěv jeho vyrušoval často vyučování a když 27. III. 1915 střelili ze strojních pušek, bylo vše na nohou. Když vojsko ve Zvoli bylo v pochodu vycvičeno, doprovázela je vojenská hudba na další cvičení ve zbrani do Zábřeha, hudba zastavivši se u školy zahrála vojínům veselý a jarý pochod, načež vrátila se do Zvole, by za nějaký den tuto proceduru opakovala. Též huláni z Květina na koních často sem přijížděli aneb obcí jen projížděli k různým cvičením denním i nočním v okolí Zábřeha. Také nepřehledné spousty rozedraných odvedenců v kožiších, hrubých hnědých halenách a pláštěnkách se slaměnými širáky z vých. Hališe se zavazadly a kufříky často obcí procházely, aby u svého pluku ve Zvoli nastoupily voj. službu.

Dne 5. VI. 1915 rozestavily se voj. stráže od železničního mostu u strážního domku s tasenými bodáky podél silnice a hledali jakéhosi zběha, kterého po dlouhém pátrání našli na půdě d. č. 1 u starosty H. Smékala v Teodorově. Zatčený delikvent byl odveden pod dozorem voj. stráže do Zvole, odtud do Zábřeha k velitelství 100. pluku, kterého odeslalo k voj. soudu do Mor. Ostravy, co se s ním dále stalo, nebylo možno ve válčné pohnuté době vypátrati.